

ПОКАРАННЯ, ПРОБАЦІЯ, ГРОМАДСЬКІ САНКЦІЇ: ДОСВІД ЛАТВІЇ ТА РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

PUNISHMENT, PROBATION, PUBLIC SANCTIONS: THE EXPERIENCE OF LATVIA AND THE REALITIES OF UKRAINE

Лисодєд О.В., к.ю.н., доцент,
декан вечірнього факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті досліджуються основні етапи реформування системи виконання кримінальних покарань і запровадження покарань, альтернативних позбавленню волі, пробації та громадських санкцій у Латвії, а саме: 1) створення тюрем та введення у них прогресивної системи виконання покарання у виді позбавленні волі (1994 р.); 2) введення нового виду покарання – примусові роботи (1999 р.); 3) введення нового примусового заходу – громадські роботи для неповнолітніх (2002 р.); 4) створення служби пробації (2003 р.); 5) введення додаткового покарання – нагляд пробації (2011 р.); 6) введення електронного нагляду за особами, які можуть бути умовно-достроково звільнені від покарання (2014 р.). Відзначаються здобутки Державної служби пробації Латвії загалом та у застосуванні електронного нагляду до осіб, які були умовно-достроково звільнені від покарання, розглядаються питання поступового закриття тюрем радянського зразка та проблеми будівництва нових сучасних тюрем.

Аналізуються подібні процеси в Україні: 1) прийняття нового Кримінального кодексу України (2001 р.) та введення нових видів кримінальних покарань; 2) прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України (2003 р.) та встановлення нової системи органів і установ виконання покарань; 3) прийняття Закону України «Про пробацію» (2015 р.) та створення органів пробації; 4) запровадження в Україні електронного моніторингу; 5) оптимізація діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань; 6) розпродаж установ виконання покарань і, зокрема, виправних центрів; 7) скасування таких видів кримінальних покарань, як обмеження волі та арешт; 8) запровадження нового виду кримінального покарання – пробаційний нагляд.

Зроблено висновок, що Латвія постійно і цілеспрямовано здійснює заходи, спрямовані на імplementацію найкращих європейських стандартів поводження із правопорушниками у національне законодавство. Україна ж значно відстає у цих процесах від Латвії, і її позитивний досвід у розумних межах слід максимально використовувати під час проведення реформ кримінальної юстиції і кримінально-виконавчої системи.

Ключові слова: покарання, альтернативні позбавленню волі, пробація, громадські санкції, Державна служба пробації Латвії, примусові роботи, громадські роботи для неповнолітніх, нагляд пробації, електронний нагляд за засудженими, умовно-достроково звільненими від відбування покарання, тюрма, виправний центр.

The article examines the main stages of reforming the system of execution of criminal punishments and introduction of punishments alternative to imprisonment, probation and public sanctions in Latvia, namely: 1) creation of prisons and introduction of a progressive system of execution of imprisonment (1994); 2) introduction of a new type of punishment – forced labor (1999); 3) introduction of a new coercive measure – community service for minors (2002); 4) creation of a probation service (2003); 5) introduction of additional punishment – probation supervision (2011); 6) introduction of electronic supervision of persons who may be released on parole (2014). The achievements of the State Probation Service of Latvia as a whole and the application of electronic surveillance to persons who have been released on parole are noted, the issues of gradual closure of Soviet-style prisons and the problem of building new modern prisons are considered.

Similar processes in Ukraine are analyzed: 1) adoption of the new Criminal Code of Ukraine (2001) and introduction of new types of criminal penalties; 2) adoption of the Criminal-Executive Code of Ukraine (2003) and establishment of a new system of bodies and institutions of execution of punishments; 3) adoption of the Law of Ukraine “On Probation” (2015) and creation of probation bodies; 4) introduction of electronic monitoring in Ukraine; 5) optimization of the activity of pre-trial detention centers, penitentiary institutions and enterprises of penitentiary institutions; 6) sale of penitentiary institutions and, in particular, correctional centers; 7) abolition of such types of criminal penalties as restraint of liberty and arrest; 8) introduction of a new type of criminal punishment – probation supervision.

It is concluded that Latvia constantly and purposefully implements measures aimed at implementing the best European standards of treatment of offenders in national legislation. Ukraine lags far behind Latvia in these processes and its positive experience should be used to the maximum extent within the framework of reforms of the criminal justice and penitentiary system.

Key words: punishments alternative to imprisonment, probation, public sanctions, State Probation Service of Latvia, forced labour, community services for juveniles, probation supervision, electronic surveillance of parolees, prisons, correctional center.

Вступ. Бажання країн Балтії вступити до Європейського Союзу зобов'язувало їх привести своє національне законодавство до європейських стандартів, у тому числі у сфері функціонування системи виконання кримінальних покарань, запровадження покарань, альтернативних позбавленню волі, та громадських санкцій, створення служб пробації, покращення правового статусу ув'язнених і засуджених. Латвія – одна з перших країн пострадянського простору, яка розпочала реформи системи кримінального правосуддя, оскільки мала переповнені установи виконання покарань із неналежними умовами тримання засуджених та дефіцит реальних можливостей покращення їх побутових умов, медичного обслуговування, працевлаштування, професійної освіти; були відсутні ефективні альтернативи тюремному ув'язненню; не спрацювали громадянські інституції ресоціалізації та реінтеграції засуджених у суспільство [1].

Мета статті – розглянути основні етапи реформування системи виконання кримінальних покарань і запро-

вадження покарань, альтернативних позбавленню волі, пробації та громадських санкцій у Латвії та проаналізувати подібні процеси в Україні.

Виклад основного матеріалу. Перший етап – перехід на тюремну систему та введення у 1994 р. прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі.

У спадщину Латвії дісталось від Радянського Союзу 15 установ, які були реконструйовані у 8 тюрем закритого типу, 2 напівзакритого і 2 відкритого типу, одну виховну установу для неповнолітніх та два слідчі ізолятори. У шести тюрмах закритого і напівзакритого типу було створено 6 невеликих слідчих відділень [2]. Великі житлові приміщення «загонової» системи були перебудовані у значно менші приміщення трьох стандартів: а) для утримання 1–4 осіб, б) для утримання 4–8 осіб, в) для утримання 8–18 осіб у кожному.

У тюрмах було запроваджено три рівні режиму: нижчий, середній та вищий. Засуджені у тюрмах закритого

типу почали відбувати покарання на трьох рівнях режиму – нижчому, середньому та вищому, у тюрмах напівзакритого типу на двох рівнях режиму – нижчому і вищому. У тюрмах відкритого типу та неповнолітнім у виховних установах рівень режиму не встановлювався (ст. 50³ Кодексу Латвії про виконання покарань Латвії (далі – КВП Латвії)). На нижчому рівні тюрем напівзакритого типу і на нижчому та середньому рівнях тюрем закритого типу засуджені розміщувались тільки у камерах.

Розміщенням засуджених у тюрмі почала займатися спеціальна комісія, яка створюється по розпорядженню начальника установи та визначає, в яке відділення, підрозділ чи камеру повинен бути поміщений засуджений з урахуванням вільних місць у камерах, психологічної сумісності, стану здоров'я, відношення до куріння, минулого кримінального досвіду засудженого (ст. 13² КВП Латвії).

Відповідно до ст. 50¹ КВП Латвії прогресивне виконання покарання у виді позбавлення волі у тюрмах базується на диференціації засуджених в межах кожного виду установи позбавлення волі і режиму в ній, а також на переведенні засуджених із тюрми одного типу в тюрму іншого типу з урахуванням частини відбутого покарання та поведінки засудженого. Його метою є досягнення відповідного режиму виконання покарання поведінці і ступеню ресоціалізації засудженого шляхом забезпечення покарання, а також його оптимального включення у життя після звільнення. Прогресивна система виконання покарання застосовується до усіх засуджених, за виключенням засуджених до короткочасного позбавлення волі. Засуджені починають відбувати покарання на нижчому рівні, за виключенням засуджених до короткочасного позбавлення волі та засуджених, яким суд замінив невідбуте покарання у виді примусових робіт чи штрафу на позбавлення волі. Такі засуджені відбувають покарання тільки на вищому рівні режиму відбування покарання у тюрмах напівзакритого типу. Рішення про пом'якшення чи посилення режиму виконання покарання для засуджених у тюрмах одного типу чи переведення в установу іншого типу приймає вже оціночна комісія, яка теж створюється у кожній установі (ст. 50¹⁵ КВП Латвії) [3].

За словами В. Захарса, очільника тюремного відомства Латвії у 1997–2002 рр., побудова тюремної системи і відмова від колоній радянського зразка, які існували у Латвії на протязі 50 років, дала можливість забезпечити більш цивілізоване і безпечне утримання засуджених та різко зменшити кількість злочинів і порушень режиму [4, с. 31].

Другий етап – введення у 1999 р. нового виду покарання – примусові роботи.

Відповідно до ст. 40 Кримінального закону Латвії (далі – КЗ Латвії) примусові роботи полягають у примусовому залученні засудженого до суспільно необхідних робіт у вільний від основної роботи чи навчання час без винагороди і виконуються за місцем проживання. Примусові роботи у якості основного покарання встановлюються на строк від сорока до двохсот вісімдесяти годин, у якості додаткового покарання – на строк від сорока до ста годин. Примусові роботи не призначаються непрацездатним особам [5].

Згідно зі ст. 136 КВП Латвії на примусових роботах засуджений може бути зайнятий не більше двох годин у робочі дні, а з його згоди – не більше чотирьох годин у вільний від основної роботи чи навчання час і не більше восьми годин у вихідні дні та святкові дні. Якщо засуджений не працює і не вчиться, він може бути зайнятий до восьми годин на день.

Роботодавцями можуть виступати як державні чи муніципальні підприємства, установи та організації, так і приватні компанії, асоціації, фонди, у тому числі і релігійні організації.

Третій етап – введення у 2002 р. нового примусового заходу – громадських робіт для неповнолітніх.

Відповідно до ст. 11 Закону Латвії від 19.11. 2002 р. «Про застосування до дітей примусових заходів виховного характеру» [6] громадські роботи – це роботи, які дитина виконує безоплатно у районі свого місця проживання поза своєю основною роботою чи навчанням замість притягнення її до кримінальної або адміністративної відповідальності за вчинення злочину або правопорушення.

Дитина може бути зобов'язана виконувати громадські роботи від 10 до 40 годин. Громадські роботи не є кримінальним покаранням, вони полягають у виконанні некваліфікованої роботи на користь суспільства і їх виконання подібне до виконання кримінального покарання у виді примусових робіт, але з певними обмеженнями, які пов'язані з віком дитини.

Четвертий етап – створення у 2003 р. Державної служби пробації Латвії.

З цього приводу у 1998 р. була прийнята Державна концепція соціальної реабілітації осіб, що відбули покарання, у 2001 р. була підготовлена Концепція Державної служби пробації, у 2003 р. був прийнятий Закон Латвії «Про Державну службу пробації», який набув чинності з 1 січня 2004 р. [7]. Напередодні було прийняте Положення про Державну службу пробації та Програма розвитку Державної служби пробації на 2003–2004 роки.

За своїм статусом Державна служба пробації Латвії – це установа прямого управління, діяльність якої координується Міністерством юстиції Латвії і яка здійснює державну політику у сфері громадської безпеки, а саме відносно виконання кримінального покарання у виді примусових робіт і примусового заходу – громадських робіт, а також нагляду за клієнтами служби пробації і корекції їх соціальної поведінки.

Державна служба пробації Латвії складається з центрального апарату та 28 територіальних структурних підрозділів [8]. Фінансування Державної служби пробації здійснюється виключно з державного бюджету. Персонал Державної служби пробації складається з чиновників та працівників. Перші приймаються на роботу відповідно до законодавства про державну службу, другі – відповідно до законодавства про працю. Для виконання функцій Державної служби пробації та для дослідницької й аналітичної роботи на добровільних засадах залучаються також волонтери.

Нині Державна служба пробації Латвії відповідно до ст. 6 Закону виконує дев'ять головних функцій: 1) надання звіту про оцінку клієнта пробації; 2) розроблення програм пробації та реалізація ліцензійних програм; 3) виконання кримінального покарання у виді примусових робіт; 4) виконання примусового заходу виховного характеру – громадських робіт; 5) організація та проведення процесу посередництва у кримінальних провадженнях та у справах щодо застосування примусових заходів виховного характеру до дітей; 6) нагляд за умовно звільненими від кримінальної відповідальності з іспитивним строком; 7) нагляд за умовно засудженими з іспитивним строком; 8) нагляд за умовно-достроково звільненими від покарання; 9) виконання додаткового покарання – нагляд пробації [9, с. 273–278].

У розумінні положень Закону України «Про пробацію» [10], Державна служба пробації Латвії здійснює тільки досудову та наглядову пробацію, хоча за початковою редакцією ст. 6 Закону на Державну службу пробації Латвії були покладені функції співпраці з місцями позбавлення волі при підготовці осіб до звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі та надання таким особам постпенітенціарної допомоги (пенітенціарна та постпенітенціарна пробація). Проте за браком достатнього фінансування Державна служба пробації Латвії з 2009 р. припинила виконання цих функцій [8].

П'ятий етап – введення у 2011 р. додаткового покарання – нагляд пробації [11].

Нагляд пробації – це покарання, яке є примусовим заходом для забезпечення контролю за поведінкою засудженого для сприяння його ресоціалізації та запобігання учинення ним нових злочинів (ч. 1 ст. 45¹ КЗ Латвії). За загальним правилом нагляд пробації застосовується тільки у випадках, передбачених Особливою частиною КЗ Латвії, на строк від одного до трьох років. Можливе застосування нагляду пробації до засудженого і протягом більш тривалого періоду часу, але не довше п'яти років у випадках, спеціально передбачених Особливою частиною КЗ Латвії (ч. 2 ст. 45¹ КЗ Латвії). Під час нагляду пробації засудженим виконуються обов'язки, встановлені Державною службою пробації (ч. 3 ст. 45¹ КЗ Латвії).

Якщо нагляд пробації застосовується разом із позбавленням волі, його виконання починається після відбуття основного покарання, у разі призначення покарань у виді штрафу або примусових робіт – з моменту вступу у законну силу вироку суду. У випадках умовно-дostroково звільнення засудженого від відбуття покарання у виді позбавлення волі нагляд пробації починається з моменту завершення нагляду за умовно-дostroковим звільненням (ч. 4 ст. 45¹ КЗ Латвії).

Суд за клопотанням Державної служби пробації може скоротити строк нагляду пробації або взагалі скасувати нагляд пробації (ч. 5 ст. 45¹ КЗ Латвії). Якщо під час відбуття покарання у виді нагляду пробації засуджений учиняє новий злочин, суд невідбуту частину покарання замінює позбавленням волі за правилами ст.ст. 51, 52 КЗ Латвії за сукупністю вироків (ч. 6 ст. 45¹ КЗ Латвії). Якщо засуджений без поважних причин порушує правила нагляду пробації, суд після отримання заяви Державної служби пробації може замінити невідбуту частину покарання у виді нагляду пробації позбавленням волі шляхом обчислення двох днів нагляду пробації в якості одного дня позбавлення волі (ч. 7 ст. 45¹ КЗ Латвії).

Засуджений до нагляду пробації повинен з'явитись у територіальний структурний підрозділ Державної служби пробації відповідно до задекларованого місця проживання: 1) на протязі десяти робочих днів, якщо нагляд пробації встановлений разом із примусовими роботами або штрафом; 2) на наступний робочий день після звільнення із установи виконання покарання; 3) на наступний робочий день після закінчення нагляду за умовно-дostroковим звільненням (ст. 138² КВП Латвії).

Засуджений до нагляду пробації зобов'язаний: 1) виконувати встановлені посадовими особами Державної служби пробації обов'язки та їх законні вимоги; 2) з'являтися у територіальний структурний підрозділ Державної служби пробації у встановлений посадовою особою Державної служби пробації час; 3) інформувати посадову особу Державної служби пробації про своє місце проживання, місце роботи або навчальний заклад, а також негайно повідомляти про його зміну; 4) клопотати про дозвіл Державної служби пробації на виїзд за межі місця проживання на строк більше п'ятнадцяти днів; 5) надавати посадовим особам Державної служби пробації інформацію про виконання встановлених обов'язків; 6) надавати посадовим особам Державної служби пробації інформацію про джерела існування (ч. 1 ст. 138⁴ КВП Латвії).

Посадова особа Державної служби пробації встановлює засудженому до нагляду пробації один або декілька обов'язків: 1) дотримуватися заборони на залишення місця проживання в певний час доби; 2) дотримуватися заборони на зміну місця проживання без згоди Державної служби пробації; 3) дотримуватися заборони на знаходження в певних громадських місцях; 4) дотримуватися заборони на спілкування з певними людьми; 5) дотримуватися заборони на виїзд з території адміністративно-територіальної одиниці без дозволу Державної служби пробації; 6) дотримуватися заборони на вживання алкоголю та інших п'яних речовин; 7) погоджувати з посадовою

особою Державної служби пробації маршрут пересування; 8) брати участь в одній або декількох програмах пробації; 9) дотримуватися заборони на придбання, носіння чи зберігання установлених предметів; 10) дотримуватися заборони на наближення до установлених об'єктів, місць чи установ; 11) для вирішення проблем криміногенного характеру відвідувати зазначеного Державною службою пробації спеціаліста (якщо засуджений погоджується сплачувати додаткові витрати, пов'язані з такими відвідуваннями); 12) виконувати вказівки Державної служби пробації, направлені на отримання легальних джерел існування або вирішення побутових питань соціально приїнятним чином (ч. 1 ст. 138⁶ КВП Латвії).

Посадова особа Державної служби пробації може повністю або частково скасувати встановлені обов'язки, якщо у період нагляду встановлює, що: 1) встановлені обов'язки не є у подальшому необхідними для вирішення проблем криміногенного характеру і соціально-побутових потреб засудженого; 2) засуджений до нагляду пробації з поважних причин у подальшому не здатний виконувати встановлені обов'язки (ч. 2 ст. 138⁶ КВП Латвії).

Якщо засуджений до нагляду пробації успішно відбув половину строку покарання, Державна служба пробації може звернутися до суду з клопотанням про відміну нагляду пробації або скорочення строку нагляду пробації. Якщо посадова особа Державної служби пробації встановлює, що засуджений до нагляду пробації без поважних причин порушує передбачені КВК Латвії чи встановлені посадовою особою Державної служби пробації обов'язки або учинює новий злочин, вона готує і направляє до суду заяву про заміну нагляду пробації позбавленням волі. Строк виконання нагляду пробації призупиняється з дня направлення до суду заяви про заміну нагляду пробації позбавленням волі (ст. 138⁷ КВП Латвії).

Шостий етап – введення у 2014 р. електронного нагляду за особами, які умовно-дostroково звільняються від покарання [13].

За загальним правилом, з урахуванням особистості і поведінки засудженого під час відбування покарання умовно-дostroкове звільнення від покарання може бути застосовано, якщо: 1) засуджений досяг певного результату ресоціалізації; 2) засуджений в межах можливостей добровільно відшкодував заподіяну злочином шкоду; 3) засуджений після звільнення має можливість законним шляхом отримувати кошти для існування; 4) минув встановлений законом строк після застосування стягнення за порушення режиму відбування покарання і засуджений не притягнутий до відповідальності за адміністративне правопорушення; 5) засуджений вирішує і готовий у подальшому вирішувати свої психологічні проблеми; 6) засуджений погодився лікуватися від залежності до алкоголю, наркотичних, психотропних чи токсичних речовин в разі вчинення ним злочинного діяння внаслідок такої залежності (ч. 2 ст. 61 КЗ Латвії).

Застосування ж електронного нагляду при умовно-дostroковому звільненні засудженого від покарання може бути з дотриманням таких додаткових умов: 1) засуджений згоден на електронний нагляд; 2) здійснення електронного нагляду можливе за місцем проживання засудженого; 3) застосування електронного нагляду буде сприяти включенню засудженого у суспільство (ч. 2¹ ст. 61 КЗ Латвії). Електронним наглядом є заходи інтенсивного контролю, які встановлюються судом для обмеження вільного переміщення засудженого. Для здійснення електронного нагляду до тіла засудженого прикріплюється електронний пристрій, що дозволяє контролювати його перебування в певному місці і в певний час. Електронний нагляд встановлюється судом на строк від одного до дванадцяти місяців. Термін електронного нагляду починається з дня, коли електронний пристрій прикріплюється до тіла засудженого (ст. 61¹ КЗ Латвії).

Різниця між наглядом за загальними підставами за засудженими, умовно-достроково звільненими від покарання, і електронним наглядом полягає у різних строках, з якого наступає звільнення. Так, 1) за учинений нетяжкий злочин умовно-дострокове звільнення за загальними підставами можливе після відбуття не менше половини строку покарання, а з застосуванням електронного нагляду – не менше однієї третини строку покарання; 2) за тяжкий злочин, або за засудження до позбавлення волі за умисний злочин, якщо судимість за цей злочин не знята і не погашена, умовно-дострокове звільнення за загальними підставами можливе після відбуття не менше двох третин строку покарання, а з застосуванням електронного нагляду – не менше половини строку покарання; 3) за особливо тяжкий злочин, а також якщо засуджений раніше звільнявся умовно-достроково і знову вчинив умисний злочин протягом невідбутої частини покарання, умовно-дострокове звільнення за загальними підставами можливе після відбуття двадцяти п'яти років покарання у виді позбавлення волі, а з застосуванням електронного нагляду – після відбуття не менше двадцяти чотирьох років покарання у виді позбавлення волі (ч.ч. 3, 3¹ ст. 61 КЗ Латвії).

Засуджений може клопотати про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, у тому числі і про встановлення електронного нагляду, якщо він відповідає умовам, встановлених у ст. 50³ КВП Латвії, фактично відбув встановлену КЗ Латвії частину покарання і відповідає іншим встановленим КЗ Латвії критеріям (ст. 79¹ КВП Латвії). Відповідна заява подається начальнику установи виконання покарань, який на протязі трьох робочих днів перевіряє чи відповідає засуджений умовам, встановлених у ст. 79¹ КВП Латвії. Якщо встановлюється, що засуджений не відповідає хоча б одній із умов, заява передається засудженому назад із зазначенням причин неприйняття заяви та часу, коли у засудженого виникне право на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання без встановлення електронного нагляду або з його встановленням. Відповідь начальника установи виконання покарань оскарженню не підлягає (ст. 79² КВП Латвії).

Якщо засуджений відповідає умовам, встановлених у ст. 79¹ КВП Латвії, начальник установи виконання покарань на протязі п'яти робочих днів після закінчення перевірки направляє у Державну службу пробації запит про надання звіту про оцінку можливості умовно-дострокового звільнення засудженого із встановленням електронного нагляду і доручає посадовій особі установи виконання покарань підготувати довідку про хід виконання покарання, яка повинна містити відомості, що характеризують поведінку засудженого, його участь у заходах ресоціалізації та результати ресоціалізації, ставлення до участі у заходах ресоціалізації протягом усього часу відбування покарання.

Державна служба пробації на протязі 15 робочих днів після отримання запиту готує звіт про оцінку і направляє його до установи виконання покарань. Начальник установи виконання покарань на протязі п'яти робочих днів направляє звіт, заяву засудженого і довідку про хід виконання покарання в міський (районний) суд за місцем територіального розташування установи виконання покарань (ст. 79³ КВП Латвії). Якщо суд відмовляє в умовно-достроковому звільненні від відбування покарання, то повторну заяву засуджений може подати не раніше ніж через чотири місяці після прийняття рішення суду про відмову (ст. 79⁴ КВП Латвії).

Нагляд за засудженими, передбачений ст. 6 Закону Латвії «Про Державну службу пробації», здійснюється

відповідно до Порядку, затвердженого постановою Кабінету міністрів Латвії від 24 лютого 2015 р. № 107 [14], згідно плану нагляду, який складається посадовою особою Державної служби пробації. До складання плану нагляду може залучатися і засуджений. План нагляду повинен містити перелік обов'язків, які покладаються на засудженого і на Державну службу пробації, індивідуальні потреби і можливості засудженого, цільові показники, встановлені на період нагляду, і заходи, які необхідно здійснити для досягнення цілей, поставлених на період нагляду, інтенсивність заходів нагляду, граничні терміни виконання заходів тощо.

За 15 років роботи Державної служби пробації Латвії клієнтами пробації стали більше 18 тис. осіб, щороку число клієнтів збільшується приблизно на 200 осіб. Зараз на контролі у службі перебувають у середньому 7 тис. клієнтів пробації, з них від 500 до 1000 – це особи, які вже мали проблеми із законом і відбували покарання. Як успіхи, голова Державної служби пробації М. Папсуевич зазначає суттєве зменшення рецидиву злочинів на сексуальному ґрунті – 77% засуджених не вчинюють такі злочини знову, принаймні у перший рік звільнення [15; 16]. Стосовно застосування електронного нагляду вказує, що за три роки ним скористалися 222 засуджених, більшість з яких була засуджена за злочини проти власності. З них тільки 12 повернулись назад у місця позбавлення волі [17]. Загалом же рецидив злочинів серед тих, хто скористався електронним наглядом, за даними кримінолога А. Вілкса, знижується на 20–25%, а серед тих, хто відбув повний строк покарання, сягає до 50% [18]. При цьому слід мати на увазі, що у Латвії один день утримання засудженого на електронному нагляді коштує державі шість євро (або десять євро з урахуванням витрат на персонал), водночас один день утримання засудженого у тюрмі коштує сорок євро [19].

Кількість же ув'язнених і засуджених у 2000-х роках у Латвії також стала постійно зменшуватися: 2004 р. – 8179 осіб, 2007 р. – 6548 осіб, 2010 р. – 7055 осіб [20, с. 204], 2011 – 6500 осіб, 2012 р. – 6117 осіб, 2014 р. – 4700 осіб, 2016 р. – 4202 осіб [21, 22], на кінець 2018 р. – трохи більше 3,5 тис. осіб [23].

У зв'язку з цим у Латвії проводиться ще один етап – поступове закриття тюрем радянського зразка та будівництво нових сучасних тюрем. Це пов'язано з тим, що тюрми, які дісталися Латвії після розпаду Радянського Союзу, є вже фізично зношеними і тягнуть за собою непомірні витрати [24]. Так, у 2008 р. Даугавпільська і Гривська тюрми були об'єднані в одну Даугаврицьку тюрму [23] та закрита Парліелупська тюрма [25], у 2014 р. була закрита Шкіротавська тюрма [21], у 2017 р. – Вецумнієська тюрма [22], у 2019 р. – Браська тюрма [26]. Згідно з даними Міністерства юстиції Латвії про технічне обстеження будівель латвійських тюрем, виконаному у 2018 р., тільки у двох місцях позбавлення волі кошти, вкладені у реновацію, окупилися. Дослідження показало, що в критичному стані знаходяться Ліепайська і Ільгюціємська тюрми, коефіцієнт зносу яких перевищує 0,09. У такому ж стані знаходяться Цесієська виховна установа для неповнолітніх (коефіцієнт зносу 0,07) та Рижська центральна тюрма [27].

Тому ще раніше замість «застарілих» тюрем уряд Латвії запланував будівництво шести нових тюрем з умовами тримання, які будуть відповідати найкращим європейським стандартам поводження із засудженими. Перша така тюрма з обсягом будівництва у 74 млн. євро повинна була запрацювати ще у 2019 р. поблизу міста Лієпая [28]. За проектом тюрма розрахована на 1200 засуджених та 400 осіб персоналу. В комплекс входять вісім будівель: загальна площа території – 305,116 кв. м., загальна площа забудови – 64,053 кв. м., загальна площа приміщень – 51,407 кв. м. (це житлові корпуси для засуджених, центр для роботи засуджених, навчальний центр з приміщеннями

для зайняття спортом, медична частина, приміщення для посиленого режиму утримання, їдальні тощо). Приміщення сплановані так, щоб максимально виключити контакти між засудженими під час їх переміщення. У тюрмі буде реалізовано принцип «потоків»: усі засуджені будуть поділені на групи по 46 осіб, побут і переміщення таких груп будуть організовані так, що засуджені не будуть знати нікого за межами своєї групи.

Проект передбачає чимало інновацій: житлові корпуси будуть побудовані зі спеціального залізобетону і покриті додатково антирадіоволнвою сіткою, яка на 95% непроникна для сигналу мобільного зв'язку; камери нагляду будуть працювати в інфрачервоному діапазоні, що дозволить бачити і вночі, і при тумані на відстані до двох кілометрів; більшість дверей будуть з віддаленим дистанційним управлінням; камери будуть обладнані душем і туалетом і розраховані на двох засуджених [29].

За фактом закінчення будівництва нової тюрми планувалось закрити ще три тюрми радянського зразка. Проте будівництво нової тюрми постійно відкладалося, обсяг її будівництва у 2019 р. вже зріс до 113,6 млн євро [26] і відкриється вона у найкращому випадку тільки у 2023 р. [30], а план уряду щодо будівництва нових тюрм вже скоротився до чотирьох тюрм [31]. При цьому приймається все ж таки до уваги той факт, що у латвійських тюрмах з утриманням засуджених до 14–16 осіб в одній камері ще не вдалося викоринити кримінальну стратифікацію і кримінальну субкультуру, програми реінтеграції засуджених у суспільство, які реалізують Управління місцями ув'язнення та Державна служба пробачії, в повній мірі всеодно не спрацюють. За даними Державного контролю Латвії у 2018 р. у місцях ув'язнення утримувалось 55% засуджених повторно, а 38% відбували покарання в третій, четвертий і більше разів [32].

В Україні ж більш-менш суттєві зрушення у системі кримінального правосуддя розпочалися тільки у 2001 р. у зв'язку з прийняттям нового Кримінального кодексу України (далі – КК України). Однією із новел даного КК України було доповнення існуючої на той час системи кримінальних покарань чотирма новими видами покарань, а саме: 1) громадськими роботами; 2) арештом; 3) обмеженням волі; 4) довічним позбавленням волі [33, с. 7], три перших з яких повинні були доповнити і перелік покарань, альтернативних позбавленню волі.

Наступний крок – це прийняття і введення в дію з 1 січня 2004 р. Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), який прийшов на зміну чинному з 1 червня 1971 р. Виправно-трудоному кодексу України. Серед низки новел КВК України [34; 35] слід звернути увагу на те, що:

1) було встановлено нову систему органів і установ виконання покарань. Зокрема, до установ виконання покарань віднесено арештні дома, кримінально-виконавчі установи та спеціальні виховні установи. Кримінально-виконавчі установи було поділено на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) та кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії), які, у свою чергу, поділили на виправні колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки (ст. 11 КВК України) і які замінили собою існуючі на той час виправні колонії загального, посиленого, суворого і особливого режимів, але без створення нової інфраструктури чи хоча б відповідного інженерно-технічного переобладнання. Таким чином, Україна відмовилась від виконання покарання у виді позбавлення волі у тюрмах, закріпивши тільки колонійну систему його виконання, хоча міжнародні стандарти поводження із засудженими віддають перевагу якраз тюремному ув'язненню і на це неодноразово зверталась увага науковців [36, с. 132; 37, с. 34–35];

2) КВК України закріпив порядок виконання усіх, без виключення, кримінальних покарань. Виконання пока-

рань, не пов'язаних з позбавленням волі, було покладено на кримінально-виконавчі інспекції, які замінили собою інспекції виправних робіт.

Черговий крок – це прийняття у 2015 р. Закону України «Про пробачію» [10] та запровадження у національному законодавстві інституту пробачії. Згідно ст. 2 Закону пробачія визначається як система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а завданнями пробачії є: 1) підготовка досудових доповідей щодо обвинувачених; 2) здійснення нагляду за засудженими до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, особами, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням, звільненими від відбування покарання вагітними жінками і жінками, які мають дітей віком до трьох років; 3) виконання певних видів покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; 4) направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів; 5) реалізація пробачійних програм стосовно осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням; 6) проведення соціально-виховної роботи із засудженими; 7) здійснення заходів з підготовки осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, до звільнення; 8) реалізація інших заходів, спрямованих на виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних кримінальних правопорушень.

На виконання цих завдань у 2016 р. у складі Міністерства юстиції України було створено Департамент пробачії з відповідними управліннями пробачії при шести міжрегіональних управліннях з питань виконання покарань та пробачії, відповідні зміни були внесені у КВК України [38, с. 230–231], згідно яких функції кримінально-виконавчих інспекцій були покладені на органи пробачії, а інспекції ліквідовані. У 2018 р. було створено державну установу «Центр пробачії», яка станом на 1 січня 2020 р. мала 24 філії та 574 уповноважених органів з питань пробачії (у тому числі 14 секторів ювенальної пробачії), на обліку яких перебувало 60736 осіб. З них 2985 осіб (4,9%) – це засуджені до покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 3104 осіб (5%) – до покарання у виді громадських робіт; 459 осіб (0,8%) – до покарання у виді виправних робіт; 3922 особи (6,5%) – до покарання у виді штрафу; 50266 осіб (82,8%) – звільнені від відбування покарання з випробуванням [39].

Нині служба пробачії переймається і питаннями запровадження в Україні електронного моніторингу. Зокрема, розроблена Концепція застосування електронного моніторингу у процесі виконання покарань в Україні, підписаний Меморандум про розвиток співробітництва між державною установою «Центр пробачії», Директоратом виправної служби Норвегії та Державною службою пробачії Латвії, узгоджене питання про використання в Україні латвійського досвіду застосування електронного моніторингу за моделлю «BACK DOOR» [40]. Впровадження електронного моніторингу в пробачії визнано цілком № 3 державної політики «Створення гуманістичної системи виконання кримінальних покарань» Міністерства юстиції України і включено до Плану діяльності Міністерства юстиції України на 2021–2023 роки [41].

Також слід зазначити, що у 2017 р. Кабінетом Міністрів України прийнято постанову № 396, якою затверджено Порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ

виконання покарань і який визначає механізм оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань з метою економії державних коштів та зменшення частки амортизаційних відрахувань у собівартості продукції, що виробляється на підприємствах установ виконання покарань. У постанові зазначається, що оптимізація діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань здійснюється шляхом їх консервації (розконсервації), ліквідації, а також зміни виду установи виконання покарань за рішенням Міністерства юстиції України. При цьому: 1) рішення про консервацію слідчого ізолятора, установи виконання покарань може бути прийнято у разі коли наповнення слідчого ізолятора, установи виконання покарань становить менш як 50 відсотків лімітного наповнення; 2) слідчий ізолятор, установу виконання покарань може бути розконсервовано (в тому числі із зміною виду установи виконання покарань) у разі коли загальне наповнення слідчого ізолятора, установи виконання покарань становить більш як 80 відсотків лімітного наповнення; 3) рішення про ліквідацію слідчого ізолятора, установи виконання покарань може бути прийнято у зв'язку з непридатністю для подальшого використання або за умови, що відновлення будівель та споруд слідчого ізолятора, установи виконання покарань є неможливим або економічно недоцільним [42].

Виконуючи цю постанову уряду, протягом останніх 4 років Міністерством юстиції України вже законсервовано 27 установ виконання покарань та планується консервація ще найменше ще 8 установ [43]. Заплановано також і розпродаж установ виконання покарань, які не використовуються за призначенням, так як на їх утримання витрачається як мінімум 10 млн. грн. бюджетних коштів на рік. Розпродаж Міністерство юстиції України вирішило розпочати з виправних центрів – спільно з Фондом державного майна України на продаж вже виставлено майно державної установи «Ірпінський виправний центр (№ 132)» [44].

Надалі ж розпродаж установ виконання покарань буде здійснюватися у такому порядку: 1) продаються установи виконання покарань, які не використовуються, але кошти на їх охорону витрачаються; 2) оптимізується мережа існуючих установ виконання покарань, консервуються і продаються ще до десяти поки що функціонуючих установ виконання покарань; 3) обираються міста, у яких слідчі ізолятори будуть виводитися із центральних частин міста у промислову зону або взагалі за межі міста; 4) проєктуються та будуються перші нові та сучасні слідчі ізолятори на околицях чи за межами міст; 5) вводяться в дію нові слідчі ізолятори і продаються існуючі слідчі ізолятори; 6) розпочинається будівництво або реконструкція існуючих

установ виконання покарань [45]. Передбачається, що 70% надходжень від продажу буде використовуватися на нове будівництво і реконструкцію старої інфраструктури [46].

Виправні центри для розпродажу Міністерство юстиції України вибрало не випадково. Міністерство розробило і вже направило до Верховної Ради України два законопроекти щодо розвитку системи пробації, збільшення альтернатив позбавленню волі та створення умов для зниження рецидивної злочинності, які передбачають, у тому числі, і запровадження нового виду кримінального покарання – пробаційного арешту замість обмеження волі [47]. Міністерство юстиції України врешті-решт зрозуміло, що обмеження волі за порядком і умовами виконання нічим не відрізняється від позбавлення волі, а виправні центри за територіальним і організаційним критеріями, наявною інженерно-технічною інфраструктурою нічим не відрізняються від колоній мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, на що зверталась увага ще у 2012 р. [48, с. 153–157].

І кількість засуджених до обмеження волі в Україні останнім часом постійно зменшується (у 2002 р. до обмеження волі було засуджено 3121 особу, найбільше у 2012 р. – 4640 осіб, у 2019 р. – вже 827 осіб [49, с. 64], а станом на 06.08.2020 р. у 12 виправних центрах відбувають покарання тільки 1382 засуджених [50]) і утримувати виправні центри при такій невеликій наповнюваності вкрай неефективно, а тому пробаційний нагляд, як вбачається із змісту законопроектів, якраз і стане покаранням, альтернативним позбавленню волі. Наразі хотілось би, щоб тільки кошти, отримані від продажу виправних центрів, були дійсно направлені на запровадження пробаційного нагляду, реконструкцію виправних колоній або побудову нових установ виконання покарань тюремного типу, а не розчинилися чи перерозподілилися у черговому державному бюджеті.

У законопроектах Міністерство юстиції України пропонує також скасувати й арешт як вид кримінального покарання, окрім арешту для військовослужбовців, нарешті взявши до уваги той факт, що арешт по суті теж є позбавленням волі, але тільки короткостроковим [51, с. 9; 38, с. 231–232].

Висновки. Враховуючи викладене, можна стверджувати, що Латвія постійно і цілеспрямовано здійснює заходи, направлені на імплементацію найкращих європейських стандартів поводження із правопорушниками у національне законодавство. Україна ж значно відстає у цих процесах від Латвії, і її позитивний досвід в розумних межах слід максимально використовувати під час проведення реформ кримінальної юстиції і кримінально-виконавчої системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Юревичус І. Дорога к латвийской службе пробації. URL: <http://juvenjust.org/index.php?showtopic=1148> (дата звернення: 20.05.2021).
2. Захарс В. Краткая информация о Латвийской тюремной системе в контексте Северо-Балтийского тюремного проекта. URL: http://old.nasledie.ru/politvne/18_15/article.php?art=8 (дата звернення: 20.05.2021).
3. Latvijas Sodū izpildes kodekss. URL: <https://likumi.lv/ta/id/90218-latvijas-sodu-izpildes-kodekss> (дата звернення: 20.05.2021).
4. Захарс В. Реформирование тюремной системы Латвии. *Аспект*. 2003. № 1. С. 29–33.
5. Krimināllikums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums> (дата звернення: 20.05.2021).
6. Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem. URL: <https://likumi.lv/ta/id/68489> (дата звернення: 20.05.2021).
7. Valsts probācijas dienesta likums. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=82551> (дата звернення: 20.05.2021).
8. Звіт про навчальну поїздку 30.05.2011 р.–03.06.2011 р. до Латвійської Республіки представників координаційної групи м. Мелітополя, яка працює над розвитком пілотного проекту «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» за підтримкою Уряду Канади. URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=2967 (дата звернення: 20.05.2021).
9. Лисодед О.В. Служба пробації Латвії: правові засади діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 3. С. 273–280. doi: 10.36695/2219-5521.3.2020.49.
10. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 р. № 160-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 93.
11. Grozījumi Krimināllikumā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/233715-grozijumi-kriminallikuma> (дата звернення: 20.05.2021).
12. Grozījumi Krimināllikumā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/269815> (дата звернення: 20.05.2021).
13. Grozījumi Latvijas Sodū izpildes kodeksā. URL: <https://likumi.lv/ta/id/269521> (дата звернення: 20.05.2021).
14. Kārtība, kādā Valsts probācijas dienests uzrauga nosacīti notiesātās, nosacīti pirms termiņa no soda izciešanas atbrīvotās, nosacīti no kriminālatbildības atbrīvotās personas un personas, kurām piemērots papildsods – probācijas uzraudzība. URL: <https://likumi.lv/ta/id/272547> (дата звернення: 20.05.2021).

15. Бывшие заключенные негативно оценивают возможности поиска жилья и работы. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/bivshie-zaklyuchennye-negativno-ocenivayut-vozmozhnosti-poiska-zhilja-i-raboti.a295571/> (дата звернення: 20.05.2021).
16. Бывшие заключенные сталкиваются с другой, чем ожидали, реальностью – Служба пробации. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/bivshie-zaklyuchennye-stalkivayutsja-s-drugoy-chem-ozhidali-realnostyu--sluzhba-probatsii.a313333/> (дата звернення: 20.05.2021).
17. Электронным надзором воспользовались 222 осужденных. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/elektronnim-nadzorom-voispolzovalis-222-osuzhdennih.a295227/> (дата звернення: 20.05.2021).
18. В Латвии вводятся электронные браслеты для надзора за осужденными. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/v-latvii-vvodjatsja-elektronnie-brasleti-dlja-nadzora-za-osuzhdennimi.a141794/> (дата звернення: 20.05.2021).
19. Звіт про результати службового відрядження за кордон української делегації до Латвії (навчальний візит з вивчення позитивного досвіду щодо впровадження електронного моніторингу, Латвійська Республіка, м. Рига, 25–27 листопада 2018 року). URL: https://www.probation.gov.ua/?page_id=2967 (дата звернення: 20.05.2021).
20. Тепляшин П.В. Европейские пенитенциарные системы (теоретико-прикладное и сравнительно-правовое исследование): дис. ... д-ра юрид. наук. Красноярск, 2018. 496 с.
21. Тюрмы в Латвии реформируют: прощай, Шкиротава. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/tyurmi-v-latvii-reformiruyut-proschay-shkirotava.a103734/> (дата звернення: 20.05.2021).
22. Из-за уменьшения числа заключенных будет закрыта Вецумниекская тюрьма. URL: <https://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/iz-zamensheniya-chisla-zaklyuchennyh-budet-zakryta-vecumniekskaya-tyurma.d?id=47915283> (дата звернення: 20.05.2021).
23. Даугавригская тюрьма – памятник, ее в современную не превратит. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/samoupravlenija/daugavrigskaja-tyurma--pamjatnik-ee-v-sovremennuyu-ne-prevratit.a329492/> (дата звернення: 20.05.2021).
24. Министр Латвии не по карману содержание советских тюрем. URL: <https://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/ministr-latvii-ne-po-karmanu-soderzhanie-sovetskih-tyurem.d?id=43140440> (дата звернення: 20.05.2021).
25. Елгачане беспокоятся о судьбе пустующей Парлиелупской тюрьмы. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/ekonomika/elgavchane-bespokojatsja-o-sudbe-pustuyushey-parlielupskoj-tyurmi.a344150/> (дата звернення: 20.05.2021).
26. Брасская тюрьма закрывается – оттуда уже перевели последних заключенных. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/proisshestvija/brasskaja-tyurma-zakryvaetsja--ottuda-uzhe-pereveli-poslednih-zaklyuchennyh.a314361/> (дата звернення: 20.05.2021).
27. Нужно комплексно решать вопрос ресоциализации бывших заключенных – Минюст. URL: <https://rus.lsm.lv/statja/novosti/obschestvo/nuzhno-kompleksno-reshat-vopros-resocializatsii-bivshih-zaklyuchennyh--minyust.a336684/> (дата звернення: 20.05.2021).
28. Новую тюрьму в Лиепае планируется открыть в 2019 году. URL: <https://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/novuyu-tyurmu-v-liepae-planiruyetsya-otkryt-v-2019-godu.d?id=48178957> (дата звернення: 20.05.2021).
29. Все эски в гости к нам. Новая тюрьма в Лиепае – как будет выглядеть и из чего состоять. URL: <https://rus.delfi.lv/tchk/news/vse-zeki-v-gosti-k-nam-novaya-tyurma-v-liepae-kak-budet-vyglyadet-i-iz-chego-sostoyat.d?id=48290743> (дата звернення: 20.05.2021).
30. Борданс: Лиепайская тюрьма станет примером для Европы. URL: <https://lv.sputniknews.ru/Latvia/20190617/11828490/Bordans-Liepayskaya-tyurma-stanet-primeroom-dlya-Evropy.html> (дата звернення: 20.05.2021).
31. В Даугавпилсе построят современную тюрьму. URL: <https://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/v-daugavpilshe-postroyat-sovremennuyu-tyurmu.d?id=47962957> (дата звернення: 20.05.2021).
32. Возвращение отбывших уголовное наказание лиц в тюрьму остается более реалистичным, чем реинтеграция. URL: <https://www.lrvk.gov.lv/ru/novosti/%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D1%80%D0%B0%D1%89%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5-%D0%BE%D1%82%D0%B1%D1%8B%D0%B2%D1%88%D0%B8%D1%85-%D1%83%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 20.05.2021).
33. Сташис В.В. Загальна характеристика нового Кримінального кодексу України. *Новий Кримінальний кодекс України: питання застосування і вивчення: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [Харків] 25–26 жовт. 2001 р. Київ-Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 5–10.*
34. Степанюк А.Х. Позитивна кримінальна відповідальність як предмет регулювання Кримінально-виконавчого кодексу України. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2004. № 9. С. 60–93.
35. Джужа О., Бодюл Є. Концептуальні засади і характеристика Кримінально-виконавчого кодексу України. *Право України*. 2004. № 7. С. 80–84.
36. Степанюк А.Х., Яковець І.С. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи: монографія. Харків: Кроссруд, 2007. 184 с.
37. Степанюк А. Х. Колонія чи в'язниця? Погляд на установи виконання покарань з позицій історичного ревізійнізму. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1(11). С. 20–37.
38. Лисодед О.В. Новий закон уніс нові корективи у правовий статус засуджених (коментар до Закону України від 7 вересня 2016 р. № 1492-VIII). *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 1. С. 229–235.
39. Пробація в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Пробація_в_Україні (дата звернення: 20.05.2021).
40. У фокусі пробації та міжнародних партнерів запровадження електронного моніторингу як альтернативи утриманню правопорушників в Україні. URL: <https://www.facebook.com/probation.ua/posts/2195351877395516> (дата звернення: 20.05.2021).
41. План діяльності Міністерства юстиції України на 2021-2023 роки. URL: https://minjust.gov.ua/objectives_of_public_policy (дата звернення: 20.05.2021).
42. Про порядок оптимізації діяльності слідчих ізоляторів, установ виконання покарань та підприємств установ виконання покарань: постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 396. *Офіційний вісник України*. 2017. № 49. Ст. 1518.
43. Реформування пенітенціарної системи України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/reformi/verhovenstvo-prava-ta-borotba-z-korupciyeu/reformuvannya-sistemi-probatsiyi-ta-resocializatsiya> (дата звернення: 20.05.2021).
44. В Україні вперше виставили на продаж в'язницю. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/v-ukrajini-vpershe-vstavili-na-prodazh-vyaznicyu-737118.html> (дата звернення: 20.05.2021).
45. Денис Малюська: розпочинаємо великий розпродаж в'язниць. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-rozpchinaemo-velikiy-rozprodaj-vyaznits> (дата звернення: 20.05.2021).
46. У парламенті зареєстровано законопроект, який дозволить продавати законсервовані в'язниці. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/u-parlamenti-zareyestrovano-zakonproekt-yakij-dozvolit-prodavati-zakonservovani-vyaznitsi> (дата звернення: 20.05.2021).
47. Денис Малюська бажає, щоб всі засуджені мали план відбuvання покарання, та розширює застосування застави та пробації. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/188207-denis-malyuska-bazhaye-schob-vsi-zasudzheni-mali-plan-vidbuvannya-pokarannya-ta-rozshiryaye-zastosuvannya-zastavi-ta-probatsiyi> (дата звернення: 20.05.2021).
48. Лисодед О.В. Еволюція виконання покарання у виді обмеження волі на пострадянському просторі. *Питання боротьби зі злочинністю*. Харків, 2012. Вип. 23. С. 145–157.
49. В'юник М.В., Карчевський М.В., Арланова О.Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали); упоряд. Ю. В. Баулін. Харків: Право, 2020. 212 с.
50. Малюська пропонує «підкорегувати» Кримінальний кодекс і закрити 12 виправних центрів. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3076928-maluska-proponue-pidkoreguvati-kriminalnij-kodeks-i-zakriti-12-vipravnih-centriv.html> (дата звернення: 20.05.2021).
51. Лисодед О.В. Окремі нотатки щодо законопроектів № 2490а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2016. Вип. 1. Т. 4. С. 7–11.